

MATERIÁL Y

VZNIK UNIVERZITY KOMENSKÉHO

Martin Vietor

Dňa 27. júna 1919 bol v pléne Národného zhromaždenia väčšinou hlasov prijatý zákon č. 375/1919 Zb. o zriadení československej štátnej univerzity Komenského v Bratislave so štyrmi fakultami.

História jednotlivých fakúlt Univerzity Komenského je aspoň v hrubých rysoch spracovaná v zborníku k 50. výročiu jej vzniku.¹⁾ Môžeme sa preto obmedziť v tejto štúdii na podmienky vzniku a na zhodnotenie miesta Univerzity Komenského v systéme československého vysokého školstva.

Ciele, štruktúru, funkcie vysokej školy determinujú rôzne faktory. Na prvom mieste je potreba a spoločenská váha inteligencie pri plnení aktuálnych úloh národa, ako i spoločensko-politické zriadenie krajiny, v ktorej sa univerzita zakladá. Ďalej je to celkový vysokoškolský systém v tej-ktorej krajine a v neposlednom rade tradície vysokého školstva, Pravda, predovšetkým vlastné tradície súdobého vysokého školstva, ale aj staršie historické tradície, skúsenosti domáce i zahraničné. Menovite všeobecne platné organizačné zásady, najmä technické riešenia, ktorými sa dotvára vyučovací poriadok a vnútorný život univerzity. Napríklad skúšobný poriadok, formy vyučovania atď.²⁾ Napokon to najdôležitejšie: ľudia, jednak osobnosti učiteľov, ktorí všetky tieto faktory aplikujú, v rámci vytváranej organizácie a vyučovacieho poriadku vykonávajú svoju pedagogickú, výchovnú a vedeckú činnosť a jej výsledkami určujú charakter a význam školy, jednak poslucháčstvo, ktoré získané vedomosti, svetonázorové zásady, mravné hodnoty prenáša do národného povedomia, do života spoločnosti.

Potrebu vysokej školy na Slovensku r. 1918 netreba podrobnejšie dokazovať. Vychádzajúc z ťažkého postavenia slovenského národa v Uhorsku uplatňovala slovenská inteligencia svoje nároky na univerzitu už v Žiadostiach slovenského národa r. 1848, v Memorande r. 1861 a neskoršie počas upevňovania národného povedomia napríklad Svetozár Hurban Vajanský v článku v Národných novinách z decembra 1878 a o tridsať ro-

1) Päťdesiat rokov Univerzity Komenského (v ďalšom "Zborník 1969"), Bratislava 1969.

2) V a r g a Cs., A felsőfokú jogi oktatás főbb mai rendszerei, Budapešť 1967.

kov neskoršie dr. Ivan Dérer v Robotníckych novinách. Dérerov článok vyšiel v čase, keď sa rozhodovalo o tom, že tretia univerzita v Uhorsku má sa umiestniť v Bratislave s tradíciou starého univerzitného mesta ako i bývalého sídelného a korunovačného mesta. Pravda, reálne podmienky pre založenie slovenskej univerzity sa vytvárali až po vzniku ČSR.

Po stáročnom nacionálnom útlaku sa slovenská inteligencia početne veľmi oslabilá. Slovenský národ potreboval po oslobodení predovšetkým slovenské stredné a vysoké školy. Súdnicstvo a štátna správa na Slovensku potrebovali veľký počet vysokoškolsky vzdelaných právnikov. Pritom väčšina tých slovenských maturantov, ktorí si volila právnické povolanie, chcela študovať na Slovensku. Nemenej naliehavá bola potreba vyškolenia slovenského lekárskeho dorastu. Vyžadovali to sociálne pomery, nepriaznivý zdravotný stav obyvateľstva Slovenska, tým viac, že Lekárska fakulta Karlovej univerzity v Prahe nestačila kryť ani požiadavky českých krajín. Aj otvorenie filozofickej fakulty bolo neodkladné tak z hľadiska urýchlenej výchovy učiteľov stredných a nižších škôl, ako aj z hľadiska pestovania pre národnú kultúru tak dôležitých vedných odborov ako sú dejiny národné, literatúry, umenia, filologie, národopisu atď. Prírodovedecká fakulta tak ako i vysoká škola technická, ktoré mali odstrániť naprostý nedostatok slovenskej technickej inteligencie, čakali tiež na otvorenie; no došlo k tomu až po ďalších dvadsiatich rokoch.

Spoločensko-politické zriadenie republiky: československá buržoázna demokracia sa nachádzala od počiatku vo veľmi rozpornej a komplikovanej situácii, ktorá na jednej strane vytvárala priaznivé podmienky pre zakladanie univerzity na Slovensku, na druhej strane však vzhľadom na prevalenciu českého národa v republike, na úzkoprúsku finančnú politiku a pod. slovenské požiadavky neboli uprednostňované. Museli sa prebojovávať a spravidla sa nestretli s patričným porozumením ani u referentov ministra pre správu Slovenska a tým menej v ústredných úradoch.

Realizácia zákona č. 375/1919 Zb. stretla sa teda so značnými prekážkami. Ministerstvo školstva a národnej osvety plne zamestnané výstavbou Masarykovej univerzity v Brne bolo toho názoru, že pre bezodkladný začiatok činnosti všetkých štyroch fakúlt Univerzity Komenského nie je pôda dostatočne pripravená.

Pokiaľ išlo o právnickú fakultu zdalo sa, že nie je možné všetkých poslucháčov zapísaných do štyroch ročníkov maďarskej fakulty Alžbetínskej univerzity študujúcich podľa maďarských predpisov prevziať naraz na novú československú právnickú fakultu. Profesori maďarskej fakulty slovenský jazyk neovládali, politicky sa angažovali za

integritu Uhorska, a preto neprišli do úvahy ako učiteľské sily československej fakulty. Problém sa riešil založením úplne novej paralelnej československej fakulty, pre túto však - tak to vyzeralo ešte v januári 1921 - neboli k dispozícii v potrebnom počte kvalifikované české, tým menej slovenské učiteľské sily ani pre výuku uhorského, ani pre výuku rakúskeho, resp. československého práva. Ministerstvo školstva navrhlo prechodné riešenie postupnou likvidáciou maďarskej právnickej fakulty do konca školského r. 1921/1922. Nová právnická fakulta mala sa teda otvoriť až na jeseň r. 1922. V Prahe sa očakávalo, že kým poslucháči maďarskej fakulty dokončia svoje štúdiá na podklade uhorských predpisov v Bratislave, noví slovenskí poslucháči práv začnú svoje štúdiá v Prahe alebo v Brne, aby sa zbavili vplyvu a mentality uhorských stredných škôl. Lenže slovenská verejnosť, najmä právnici sa neuspokojili s týmto riešením. Protestovali slovenskí politici, právnici a ich stavovské organizácie (Právnická jednota na Slovensku a jej tlačový orgán Právny obzor). V januári 1921 Ministerstvo školstva pozmenilo svoj postoj a v októbri 1921 sa otvorila nová právnická fakulta provizórne umiestnená v budove bývalej Právnickej fakulty Alžbetinskej univerzity na Kapitulskej ulici.³⁾

Podobne sa vyvíjala situácia na lekárskej fakulte. Na jar 1919 malá skupina českých lekárov z Prahy preskúmala situáciu v Bratislave, kde na maďarskej lekárskej fakulte študovalo v školskom r. 1919/20 vcelku len 144 poslucháčov. Aj v tomto prípade priklonili sa odborníci k názoru, že netreba prevziať maďarskú fakultu, ale otvoriť sa má nová československá fakulta. Priestory a inventár neodobudovanej maďarskej fakulty prevzal prof. Kristián Hynek 20. septembra 1919 a keďže maďarskí profesori odmietli zložiť sľub vernosti republike, boli prepustení zo štátnych služieb. Na lekárskej fakulte sa začalo prednášať na jeseň 1919, ale zatiaľ len pre tretí až piaty ročník. Vyučovanie v prvých dvoch ročníkoch ani tu sa nedalo zabezpečiť. Chýbali učiteľské sily, miestnosti, technické vybavenie. Bez prvých ročníkov však hrozil fakulte zánik. V školskom r. 1922/23 poklesol celkový počet poslucháčov na 87. Vedenie univerzity a fakulty robilo rôzne zákroky na započatie výuky v prvých ročníkoch. Aj v tomto prípade narážali na nepochopenie a nezujem ústredných činiteľov najmä na Ministerstve školstva. Až začiatkom školského r. 1923/24 došlo k otvoreniu prvých dvoch ročníkov.⁴⁾

To isté sa opakovalo v inej obmene na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Už pri prejednávaní zákona 375/1919 Zb. ozývali sa

³⁾ Pozri: M. V i e t o r, "Právnická fakulta UK", Zborník 1969, str.185-186.

⁴⁾ Bližšie o tom M. T i c h ý, "Vznik a vývin Lekárskej fakulty UK v rokoch 1919-1939", Zborník 1969, str.28-29.

hlasy, že nie je možné hneď otvoriť aj Filozofickú fakultu v Bratislave. Niektorí profesori v Prahe pochybovali o možnosti zriadiť hneď všetky potrebné odbory. Ministerstvo sa odvolávalo na finančné ťažkosti, na nedostatok priestorov, knižníc a pod. Boli aj také názory, že Slovensko nemá ešte dostatečný počet maturantov a záujemcov o štúdium na filozofickej fakulte bude nepatrný. Slovenské požiadavky podporoval prednosta odboru pre slovenské školstvo na Ministerstve školstva a správca Matice slovenskej senátor prof. Jaroslav Vlček. Napokon sa priklonil k slovenskej požiadavke aj minister školstva, historik, profesor Karlovej univerzity Jozef Šusta a tak sa zdalo, že otvoreniu filozofickej fakulty už nič nestojí v ceste. Lenže ministerstvo chcelo naj-
samprv budovať vedecké ústavy a knižnice a aby sa ušetrili ešte dále peniaze, odkladalo sa menovanie prvých profesorov o ďalšie mesiace. Napokon však rozhodla realita: katastrofálny nedostatok slovenských učiteľov a takto sa začalo s prednáškami aj na tejto fakulte na jeseň 1921.⁵⁾

Otvorenie prírodovedeckej fakulty, ako sem to už spomenuli, sa odložilo na neurčitú dobu.⁶⁾

Boli tieto prietahy odôvodnené? Nevedelo sa o ťažkostiach už pri vydaní zákona č. 375/1919 Zb.? Politické rozhodnutie bolo jednoznačné: založiť univerzitu v Bratislave. No prevádzajúce nariadenia, ktoré mali vytvoriť a zaradiť novú československú univerzitu do celkového vysokoškolského systému v ČSR, zohľadnili aj iné záujmy. V Čechách a na Morave účinkovalo 5 univerzít vrátane ukrajinskej, všetky techniky, poľnohospodárske a vojenské školy. Univerzita Komenského mala v tomto systéme presadzovať na Slovensku československú koncepciu vysokého školstva a mala preto čakať na tých českých učiteľov, ktorí túto koncepciu zaručovali, to znamená čakať, kým sa prednostne zaplnia miesta na ostatných univerzitách v českých krajinách. Na centrálnych politických miestach v Prahe sa od Univerzity Komenského očakávalo, že bude účinkovať výhradne v duchu fikcie o jednotnom československom národe. Faktom je, že profesori poverení zriadením troch fakúlt Univerzity Komenského považovali československú národnú jednotu za jedine možnú platformu existencie štátu a v tomto zmysle považovali sa za nositeľov a uskutočňovateľov tejto koncepcie na Slovensku. Keďže však už od počiatku - predbežne pod hladinou verejnem mienky - bol citeľný odpor slovenskej verejnosti proti takejto organizácii vedeckého života na Slovensku, vznikali stále silnejší - spočiatku, pravda, iba skrytý-od-

⁵⁾ Pozri: E. P a u l í n y i o v á, "Vznik a vývin Filozofickej fakulty UK v rokoch 1921-1945", Zborník 1969, str.283-284.

⁶⁾ R. L u k á č, "Prírodovedecká fakulta UK," Zborník 1969, str.375 a nasl.

por na strane organizátorov a centrálnych správcov vysokoškolského zriadenia; odpor, ktorý sa prejavil v pomalom a byrokratickom vybavovaní vecí, v zanedbávaní operatívnych zákrokov, v nepochopení slovenských problémov. Vznikol odpor aj na druhej strane, na strane štátnej správy na Slovensku vo forme nezájmu voči potrebám univerzity.

Doplatila na to mladá univerzita a začiatkové ťažkosti premenili sa na trvalé, vleklé nedostatky, ktoré veľmi sťažili tak výchovný proces ako aj vedecko-výskumnú činnosť. Faktom je, že Univerzita Komenského bola najhoršie dotovaná československá univerzita nielen po finančnej stránke, ale aj čo do prídelu miestností, vecných potrieb, v oblasti personálnej politiky, ba i v oblasti sociálneho zabezpečenia poslucháčstva.⁷⁾

Devätnásť rokov trvajúcí macošský postoj ústredných orgánov štátnej moci republiky súvisiaci s nerovnoprávnym postavením Slovenska v nej nepriaznivo vplýval na prácu školy, ale nemohol zastaviť výstavbu univerzity. Výstavba smerovala k eliminovaniu všetkých zbytkov maďarského vplyvu a k dosiahnutiu úrovne starých známych univerzít podľa vzoru Karlovej univerzity. Toto snaženie profesorského zboru Univerzity Komenského bolo dominujúce a prinášalo napriek nepriaznivým okolnostiam trvalé hodnoty.

Tým sa dostanem k tradíciám Univerzity Komenského. Vplyv Karlovej univerzity bol určujúcim ale nie jediným.

Negatívne maďarizačný vplyv na rozvoj slovenskej inteligencie účinkoval s plnou intenzitou po r. 1867; na Slovensku na Právnickej akadémii s filozofickým kurzom a na Alžbetínskej univerzite (od r. 1914) v Bratislave, na právnických akadémiách v Košiciach a v Prešove (od r. 1861) a tiež na Banskej akadémii v Banskej Štiavnici. Odborná úroveň výuky bola však na týchto školách dobrá. Platnosť uhorského práva na Slovensku aj po r. 1918 nepredížilo maďarský vplyv, pretože sa integrovalo do československého právneho poriadku. Znalosť uhorských právnych prameňov, uhorskej odbornej literatúry bola, pravda, i naďalej predpokladom vedeckej tvorby najmä v oblasti dejín práva na Slovensku, ale v určitom smere aj v súdnej praxi. Pasívnymi nositeľmi týchto tradícií ostali príslušníci tých generácií slovenskej inteligencie, ktoré pred r. 1918 žili, študovali a účinkovali v Uhorsku.

Pod vrstvami československých a uhorských vysokoškolských tradícií na Slovensku sú aj hlbšie ležiace, ktoré nezanikli, ba sa sčasti oživilí na Univerzite Komenského. Vo feudálnom Uhorsku, kde národnost-

⁷⁾ O tejto skutočnosti referoval napríklad odstupujúci rektor prof. Reinsberg na konci šk. r. 1932/33: "Stojíme pred smutnou skutočnosťou, že UK je zo všetkých vysokých škôl československých najhoršie umiestená." Ročenka UK na stud. r. 1933/34, Bratislava, 1934, str.11.

ná problematika mala iný obsah ako v modernej spoločnosti, mali vysoké školy pre Slovensko veľký význam nielen preto, že boli situované na slovenskom území, ale aj z hľadiska ich veľkého kultúrneho vplyvu, však spojovali učiteľov i poslucháčov týchto škôl s rôznymi vývojovými prúdmi kultúry v Európe a menovite s vedeckým životom a pedagogickou činnosťou najslávnejších starých univerzít v Prahe, vo Viedni, v Krakove, v Boloni atď.

Európske ideové prúdenia v predrevolučnom období rokov 1810-1848 a ich vzájomné vplyvy sa odrážali aj v živote vysokých škôl v Bratislave, Košiciach, v Banskej Štiavnici.⁸⁾

Ešte hlbšiu vrstvu tradícií tvorí silný vplyv rakúskeho a nemeckého osvietenstva, ktorý zatlačil pôsobenie uhorskej osvietenskej teórie na slovenskom území. Oproti organickému rozvoju osvietenstva v Nemecku, Rakúsku, v Čechách boli idey tereziánsko-jozefínskeho osvietenstva v školách na Slovensku (Bratislava, Trnava, Košice, Banská Štiavnica) zavedené prostredníctvom Ratio educationis, teda nadekretované. Bola to konzervatívna obmena osvietenstva, ktorá vznikla v Nemecku, kde sa tvorila protestantmi, ale bola prijateľná aj pre katolícku dogmatiku. V tomto tereziánsko-jozefínskom študijnom systéme našli sa aj talianske a francúzske vplyvy. V učebniciach použitých na právnických akadémiách na Slovensku sa uplatnili myšlienky Christiána Wolffa, Thomasia, Puffendorfa, Kanta takisto ako idey Helvetiusa, Grotiusa, Bodina, Hobbesa, Lockesa a Humea, Burkeho atď. Rakúska forma osvietenstva ako svetový názor bol kompromisom medzi duchom sekularizačných tendencií osvietenstva a duchom katolíckych tradícií Rakúska. V tomto duchu rakúskej vlasteneckej výchovy sa viedla výuka na právnických akadémiách v Bratislave a v Košiciach vyše tridsať rokov, pričom priemerný ročný počet len poslucháčov práv v Bratislave a v Košiciach bol okolo 120. To znamená, za tridsať rokov okolo 3600 právnikov, ktorých značná časť bola slovenského pôvodu, sa vychovávala v tomto duchu. Táto osvietenská výchova, keďže bola skoro rovnaká v Čechách i na Slovensku, podporovala zjednocujúci česko-slovenský vývoj a súčasne - keďže slúžila záujmom rakúskeho absolutizmu a prispôbovala sa uhorskej politike viedenskej vlády - svojimi antihungaristickými tendenciami vyvolávala prorakúske sympatie slovenských vysokoškolákov.⁹⁾

⁸⁾ Bližšie o tom: "Die juristische Bildung in der Slowakei und Ungarn bis zum J. 1848". Materialien der IX. tschechoslowakisch-ungarischen Rechtshistorikerkonferenz, die zum 500. Jahrfeier der Academia Istropolitana und zum 300. Jahrfeier der Begründung der Juristischen Fakultät in Trnava vom 10. bis 12. November 1966 in Smolenice tagte - "Acta Facultatis Juridicae Universitatis Comenianae", Bratislava 1968 (v ďalšom: "Acta 1968"); najmä príspevky účastníkov: Bidovský, Bakoš, Buchda, Čaplovič, Hubenák, Lentze, Marinovič, Ormís, Sellnow, Schröder, Thieme, Urfus, Vaněček, Vargyai, Vieter a úvod do diskuse L. Bianchiho ako i príslušné diskusné príspevky, str. 367 a nasl.

⁹⁾ Acta 1968, referáty účastníkov konferencie: Bidovský, Bokes, Buchda, Hubenák,

Najhíbbšia a najstaršia vrstva tradícií viaže sa na dlhé obdobie od vzniku Academie Istropolitany cez účinkovanie Trnavskej univerzity až do osvietenstva, teda na okruhy 300 rokov. Bolo to obdobie, v ktorom sa európske idey humanizmu, reformácie a protireformácie spájali a vyvíjali sa k ranému osvietenstvu.¹⁰⁾ Academia Istropolitana i keď sa na nej otvorila pravdepodobne len fakulta artistická a teologická sprostredkovávala počas svojej krátkej existencie organizáciu, učebný poriadok a ideologické zameranie univerzity v Boloni, Krakove. Trnavská univerzita ako jezuitská mala jasnú protireformačnú koncepciu, ktorá sa uplatnila tak na pôvodnej teologickej a filozofickej fakulte (od r. 1635), ako aj na právnickej (od r. 1667). Lekársku fakultu otvorili r. 1769. Tradícia vedeckého spracovania a výuky rímskeho a kanonického práva na vysokoškolskej úrovni viaže sa k činnosti profesorov jej právnickej fakulty. Ku kultúrnym tradíciám viazaných k Trnavskej univerzite, menovite k jej Právnickej fakulte patrí aj činnosť a produkcia univerzitnej tlačiarne v Trnave.¹¹⁾ Z hľadiska vysokoškolských tradícií nie je bezvýznamná ani tá skutočnosť, že r. 1657 sa založila ďalšia jezuitská škola v Košiciach, ktorá r. 1660 sa povýšila na univerzitu s privilégiami "prináležajúcimi univerzitám v Kolíne, Viedni, Olomouci, Grazu, Trnavy, Prahy a Ingolstadt";¹²⁾ a účinkovala asi 20 rokov v tejto podobe. Určitú protiváhu tvorili protestantské školy v Bratislave, Prešove, a v Košiciach. Všetky tieto univerzity, akadémie, lýcea účinkovali v prostredí, ktoré bolo etnicky prevažne slovenské; na slovenskom území na ktoré sa - následkom tureckej invázie - zväčša obmedzilo územie Uhorska. Preto sa na nich uplatňovali v nie malej miere ľudia slovenského pôvodu tak medzi profesormi ako aj medzi poslucháčmi a žiakmi.¹³⁾

Vysokoškolské tradície zahrňujú v sebe nielen ideologické a vedecké smery, ale aj skúsenosti s určitou organizáciou výchovy, výuky, školského života, ďalej aj osvedčené technické usporiadanie prednáškovej činnosti, skúšobného systému, kontroly štúdia, seminárnej činnosti,

Horváth, Klabouch, Lentze, Lieberwirth, Ormis, Pecze, Plöchl, Sellnow, Urfus, Vaněček, Vajcík, Vietor a úvod do diskusie, str.355-360 a príslušné diskusné príspevky.

10) Pozri príspevky účastníkov konferencie: Rebro, Bidovský, Bónis, Buchda, Čaplovič, Degré, Hubenák, Lieberwirth, Vaněček, Vetulani a diskusie k tomuto obdobiu, Acta 1968.

11) K. R e b r o, "Die juristische Fakultät der Universität in Trnava (1667 - 1777)", Acta 1968, str.11 a nasl.

12) M. V i e t o r, "Die Rechtswissenschaftliche Akademie in Košice bis zum J. 1848", Acta 1968, str.319 a nasl.

13) Br. V a r s í k, Národnostný problém Trnavskej univerzity, Bratislava 1938; ďalej príspevky Bidovského, Čaploviča, Hubenáka a Vietora v Acta 1968.

habilitačného konania, promočného poriadku a pod. Vysokoškolské zákony, študijné poriadky inštitucionalizujú teda nielen spomenuté normy vnútorného života školy, ale v nie malej miere aj organizačný rámec, v ktorom sa najvýhodnejšie uplatňuje tradičný ideologický smer, obsah výuky a vedeckej činnosti.

Inými slovami, keď sa na Univerzite Komenského uviedli do platnosti rakúske vysokoškolské zákony používané v prispôsobenej forme na Karlovej univerzite, tak sa na bratislavskej novej československej univerzite obnovili jednak rakúske vysokoškolské tradície z rokov 1777 - 1867, jednak sa zasadili do slovenskej pôdy tradície českého vysokého školstva, ktorými sa paralyzoval nežiadúci vplyv spreď r. 1918. Inštitucionálne zmeny realizované na bratislavskej právnickej fakulte vládny nariadením č. 176/1921 Zb. a na ostatných fakultách až vládny nariadením č. 8/1927 Zb. nebrali ohľad na recepčné normy. Platnosť rakúskeho študijného a skúšobného poriadku obsažená v ríšskom zákone č. 68/1893 v znení zákona č. 290/1919 Zb. spolu s ostatnými nariadeniami a inštrukciami, ktoré tieto zákony uviedli do života, sa stali platnými na Slovensku pomocou jednoduchého nariadenia. Vo veci rigorózneho a promočného poriadku platilo takisto rakúske nar. č. 57/1872 r. z. so zmenami prevedenými vl. nar. č. 324/1902 a 688/1902.¹⁴⁾

V konečnom efekte však nezáleží na forme transplantácie rakúskych univerzitných zákonov, ale na skutočnosti, že právne postavenie Univerzity Komenského sa regulovalo všetkými prednosťami a nevýhodami rakúskej Thunovej reformy. Jadrom právneho postavenia univerzity bol podľa tejto reformy štátny ústav, štátny administratívny orgán podriadený Ministerstvu školstva. Znaky korporácie tvorili výnimku z pravidla. Podľa stanoviska československého správneho súdu (nález č. 15040/1922) bola československá univerzita "hybridným útvarom, v ktorom sa zlučuje podstata verejnej korporácie s podstatou štátneho ústavu v spleť celok, ktorý možno právnický vystihnúť len veľmi zložitou subtilnou konštrukciou". Toto stanovisko sa však plne nevzťahovalo na Univerzitu Komenského, ktorá nemala staré privilégia a majetkové práva. Tak napríklad existoval zákon č. 292/1920 Zb., podľa ktorého štátu prislúcha správa a dozor nad výchovou a výukou a Ministerstvo školstva prevezme do svojej pôsobnosti právomoc, ktorú mali vo veciach vysokého školstva zemské rady a zemské politické správy. Tento zákon nebol realizovaný pokiaľ išlo o české vysoké školy ani v tridsiatych rokoch. Len Univerzitu Komenského spravovalo Ministerstvo školstva bezprostredne od za-

¹⁴⁾ Elišie o tom: M. V i e t o r, "Právnická fakulta UK", Zborník 1969, str. 185, a nasl. M. V i e t o r, "Die Gründung der Comenius Universität in Bratislava und die österreichische Universitätsgesetze" v Zborníku Festschrift für Hans Lentze, Innsbruck 1969.

loženia. Odhliadnúc od takých a podobných javov nerovnoprávnosti vcelku priniesla táto úprava pozitívne výsledky, pretože umožnila budovať Univerzitu Komenského podľa vzoru a v tradíciách starobylej Karlovej univerzity.

Spomenuté staršie tradície sa obnovovali pomocou vedeckého výskumu učiteľov Univerzity Komenského a stali sa súčasťou kultúrneho bohatstva slovenského národa.¹⁵⁾

Dostali sme sa k najdôležitejšiemu, k ľudskému faktoru. Zakladateľmi Univerzity Komenského a jej jednotlivých fakúlt boli odchovanci Karlovej univerzity, v prevažnej väčšine vedci a odborníci z Prahy /u ostatných uvádzame v zátvorke, kde sa habilitovali, resp.pôsobili pred príchodom do Bratislavy). Pokiaľ ide o filozofickú a lekársku fakultu spomíname ich aspoň podľa mena, pretože nie sme povolani hodnotiť ich činnosť. Na lekárskej fakulte boli to najmä profesori zakladatelia a prednostovia kliník: dr. J. Brdlík, dr. J. Buchtala (Šteierský Hradec - Graz), dr. A. Frank, dr. Zd. Frankenger (Ľubiana), dr. A. Hanák, dr.Ch. Hynek, hlavný iniciátor založenia lekárskej fakulty a prvý rektor Univerzity Komenského, dr. V. Chlumský (Krakov), dr. R. Kadlický, dr. Št. Kostlivý, dr. B. Kuklová-Štúrová, dr. G. Müller, dr. Zd. Mysliveček, dr. M. Netoušek, dr. B. Polák, dr. V. Reinsberg, dr. Št. Ružička, dr. J. Sumbal, dr. V. Teissler.¹⁶⁾

Prvý profesorský zbor filozofickej fakulty bol 8-členný. Z neho boli dvaja Slováci - B. Škultéty a dr. M. Hodža, ostatní Česi: dr. J. Hanus, dr. D. Orel, dr. A. Pražák, dr. K. Chotek, dr. J. Heidler, dr. M. Weingart. Postupne prichádzali ďalší ako: dr. V. Chaloupecký, dr. V. Klecanda, dr. J. Eisler, dr. F. Žáhavec, dr. A. Kolář, dr. J. Baudiš, dr. J. Král. Asi do r.1925 sa suplovaním riešili predpísané prednášky, väčšinou to boli profesori z Brna, ktorí takto vypomáhali, napr. dr. O. Chlup, dr. H. Jarník, dr. T. Huškovec, dr. J. Krejčí, dr. V. Navrátil, dr. J. Glücklich. Z pražských profesorov bol to dr. J.Daneš,

15) K. R e b r o, "K dejinám Academie Istropolitany", Slovenská archivistika II (1967); V. J a n k o v í ě, "Vznik a účinkovanie prvej bratislavskej univerzity Academia istropolitana", HČ XII (1964), str.548; R. H o l i n k a, "Založení trnavské univerzity", časopis Bratislava IX (1935), str. 248. Br. V a r s í k, "Národnostný problém trnavskej univerzity, Bratislava 1938; O H a l a g a, "Z dejín košickej univerzity", HČ IV (1956), str. 521-535; M. V i e t o r, "Košická Právnická fakulta do r. 1848", PO 50 (1967), str. 642 a nasl.; E. B i d o v s k ý, "Právne disciplíny na dištriktuálnom evanjelickom kolégiu v Prešove do revolúcie 1848", PO 50 (1967), str. 910 a nasl.; J. V l a c h o v í ě, Dejiny banského školstva na Slovensku v 18. st., Bratislava 1964, str. 13 a nasl.

16) Pozri k tomu: Lekárska fakulta UK, príspevky I. Staněka, J. Červeňanského, K. Čárského, K. Šišku, F. Jakeša, M. Kratochvíla, Š. Demjéna, L. Lajdu, J. Šustra, Š. Velgosa, Š. Štefánika, A. Hudcoviča, I. Jakubcovej, J. Michaličkovej v Zborníku 1969, str. 53 a nasl.

dr. F. Stulla, dr. A. Blaho, dr. B. Tomsa a i dr. K. Krofta, ktorý dochádzal z Viedne, kde bol vyslancom.¹⁷⁾

Prvých troch riadnych a dvoch mimoriadnych profesorov právnickej fakulty menoval prezident republiky v júni 1921 z radov súkromých docentov habilitovaných na Právnickej fakulte Karlovej univerzity na návrh pražského profesorského kolégia. Fakulta začala účinkovať v októbri 1921 so 4 riadnymi a 3 mimoriadnymi profesormi, jedným súkromým docentom, jedným suplantom a jedným lektorom. Ešte r. 1926/1927 zo štrnástich systemizovaných profesorských miest bolo obsadených len osem. Suplovanie v šiestich povinných disciplínach trvalo teda vyše 6 rokov. Bola to unikátna situácia, ktorou sa vyznačovala len bratislavská fakulta. Tým sa, pravda, komplikovala beztak mimoriadne sťažená práca malého učiteľského zboru.

Nie je cieľom tejto štúdie podrobne analyzovať vedecký profil zakladajúcich členov profesorského zboru. Obmedzujeme sa na stručnú charakteristiku ich činnosti, najmä v prvých rokoch existencie právnickej fakulty a v poradí ich vedných odborov.

Prvým profesorom rímskeho práva bol Otakar Sommer, odchovanec Karlovej univerzity. Študoval aj v Berlíne a Lipsku, takže dobre poznal nielen rakúsky ale aj nemecký systém vysokých škôl. Roku 1919 bol v službách Ministerstva školstva, kde mal na starosti vysoké školy. Habilitoval sa na Karlovej univerzite už r. 1915. V máji 1921 bol menovaný za riadneho profesora rímskeho práva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. Mal mimoriadne veľké zásluhy na reforme študijného poriadku pri založení Univerzity Komenského. Do rakúskeho systému výchovy vložil bohatú seminárnu činnosť a na bratislavskej Právnickej fakulte zaviedol aj povinné praktické cvičenia podľa nemeckého vzoru, ktoré na ostatných fakultách v ČSR boli neznáme. Zadovážil pre fakultu cennú knižnicu. Iniciatívne sa staral o výstavbu Univerzity Komenského, o organizáciu vedeckej práce a o výstavbu Právnickej fakulty. Sústreďoval sa na tvorbu učebníc. Jeho učebnice a pramenné edície sa používali na fakulte až do rozpadu prvej republiky a aj dnes sú hľadanými knihami. Účinkoval v Bratislave do r. 1928. Druhý ordinárius rímskeho práva J. Vážny pôsobil v Bratislave do r. 1927. Aj jeho dvojdielna učebnica, ktorú dokončil ešte v Bratislave, bola veľmi používaná. Konceptia výkladu rímskeho práva týchto profesorov ako systému významnej jasnosti pojmov, ako východisko pre teóriu súkromného práva, ako prostriedku pre pochopenie podstaty právnického myslenia, obsahu jednotlivých odvetví právnej vedy i právneho poriadku ostatných štátov stala sa trvalým základom výuky rímskeho práva na Právnickej fakulte UK.

¹⁷⁾ Pozri: "Filozofická fakulta UK", príspevok E. Pulínovej, Zborník, 1969, str. 283 a nasl.

Takisto aj správna zásada, že študovať treba nielen z domácich ale aj zo zahraničných odporúčaných učebníc.

Stolica cirkevného práva bola stabilne obsadená od r. 1922 Vratislavom Bušekom. Študoval v Prahe, Paríži a v Ríme. Jeho publikačná činnosť bola bohatá. Napísal okrem veľkého počtu štúdií a článkov 5 monografií, učebnicu a iné učebné pomocky. Svoju pedagogickú činnosť zakladal na požiadavke, že štúdium z jednej knihy vychováva obmedzených a nie mysliacich právnikov, a preto sa musí poslucháč zoznámiť s viacerými učebnicami a monografiami domácimi i zahraničnými.

Stolicu dejín práva na území ČSR obsadil od r. 1921 Richard Horňa. Pred habilitáciou na Právnickej fakulte UK r. 1921 pôsobil na Ministerstve školstva v Prahe ako knihovník a tajomník ministra. Napísal viaceré články a štúdie o dielčích, menších problémoch dejín štátu a práva na Slovensku. K systematickému spracovaniu právnych dejín Slovenska sa nedostal. Mal značné zásluhy vo výstavbe fakulty. Jeho prednášky sa sústreďovali predovšetkým na dejiny českých krajín. Súviselo to s nerozpracovanosťou slovenských právnych dejín a čechoslovakistickým zameraním výuky. Prejavilo sa to prakticky v degradovaní výkladu slovenských právnych dejín na nepatrný prívěsok dejín českej koruny. Učebné pomôcky pre dejiny štátu a práva na Slovensku neexistovali počas trvania prvej republiky.

Stolica stredoeurópskych dejín sa obsadila až r. 1926 Rudolfom Rauscherom, súkromým docentom Právnickej fakulty Karlovej univerzity. Jeho vedecká tvorba je neobyčajne bohatá. Medzi 15 monografiami nachádzajú sa prvé významnejšie práce z oblasti dejín Slovenska a veľmi používané učebnice. Bol jedným z popredných právnych historikov ČSR. Jeho výklad vychádzal z europocentrického pohľadu a sledoval vzájomné vzťahy skúmaných právnych poriadkov Nemecka, českého štátu, Rakúsko-Uhorska a štátov Malej dohody, všeobecný trend vývoja a jeho odraz v jednotlivých štátoch. Historický vývoj jednotlivých štátov nepodával v každom štáte osobitne - ako sa to prednášalo v Prahe - ale jednotlivé štátne formy skúmal v syntetickom výklade porovnávacou metódou, aby lepšie poukázal na spoločné vývojové rysy. Aj prednášky z dejín práva mali syntetický charakter.

Stolica občianskeho práva bola jediná, ktorá sa obsadila slovenským profesorom Augustínom Ráthom. Druhý ordinárius Emil Svoboda z ČVUT r. 1924 vrátil sa do Prahy.

Stolica trestného práva bola obsadená Albertom Milotom, ktorý r. 1922 prešiel z Ministerstva spravodlivosti a habilitoval sa v Bratislave. Medzi jeho 15 knižnými publikáciami sú veľmi dobré učebnice a komentované zákony platné na Slovensku. Vo svojich prednáškách viedol poslucháčov k tomu, aby namiesto memorizovania noriem študovali ducha

zákonov, ich vznik a vývoj, ich účinok a účel. Zdôrazňoval teda porovnávanie a sociologické aspekty, vyžadoval od poslucháčov popri učebniciach aj štúdium komentovaných zákonov.

Stolica obchodného a zmenkového práva sa obsadila len v tridsiatych rokoch. Stolica ústavného práva r. 1929. Do tohto času suplovali prednášky z ústavného práva súkromí docenti z Karlovej univerzity - J. Matějka a J. Říha.

Stolica správneho práva bola od r. 1921 pevne obsadená Karlom Laštovkom, ministerským radcom Ministerstva vnútra. Habilitoval sa v Prahe r. 1921 a hneď na to bol menovaný riadnym profesorom správneho práva na Univerzite Komenského. Bol neobyčajne pracovitý, vedec pevne spojený s praxou. Vykonával množstvo funkcií na fakulte i mimo nej v rôznych štátnych a iných komisiách. Napísal 3 monografie a vyjadroval sa v článkoch a pojednaniach skoro ku každej aktuálnej otázke svojho odboru.

Za mimoriadneho profesora právnej filozofie a medzinárodného práva bol menovaný r. 1921 Bohuslav Tomsa, čestný doktor univerzity v Padove. Napísal 4 monografie z oblasti právnej filozofie a viaceré učebné pomocky z filozofie a medzinárodného práva. Vo svojich prednáškach vychádzal z toho, že medzinárodné právo má poskytnúť potrebnú právnu organizáciu vytvárajúcej sa jednoty sveta. Jeho výklad úvodu do vied právnych a dejín právnej filozofie mal usmerňovať svetonáhľad poslucháčov buržoáznou ideológiou československej štátnosti. Vyžadoval tiež štúdium domácej i zahraničnej literatúry. V rokoch 1921-1923 suploval tieto prednášky aj súkromý docent Karlovej univerzity I. Bláha.

Počas 17 rokov trvajúceho účinkovania na Univerzite Komenského dostali sa českí profesori do veľmi rozpornej situácie. Na jednej strane zakotvili cenné pedagogické a vedecké skúsenosti Karlovej univerzity v pôde slovenských školských tradícií a za nie ľahkých pomerov pomáhali budovať Univerzitu Komenského na slušnej medzinárodne uznanej úrovni a vytvárali podmienky pre výchovu slovenskeho vedeckého dorastu, na druhej strane však ako reprezentanti čechoslovakizmu podceňovali oprávnené požiadavky slovenského národa, ani perspektívne nechceli pripustiť slovenské prednášky, ba ani používať termín "slovenský národ". Ich vynutený odchod resp. spôsob prepustenia zo služieb Univerzity Komenského sa nijak nedá ospravedlniť. Bol to jasný prejav fašistického postoja slovenskej vlády.

Odhliadnúc od tejto negatívnej stránky ich činnosti, ich účinkovania v Bratislave nebolo márne a z aspektu polstoročného vývoja Univerzity Komenského vynikajú predovšetkým objektívne a trvalé výsledky ich činnosti. Účinkovali tak, ako to vyžadovalo spoločensko-politické zriadenie ČSR, v duchu jej nových inštitúcií, ktoré sa po r.1918 za-

viedli, aby sa ľudia zmenili a namiesto rakúskej a uhorskej mentality prijímali ideu jednotného československého národa v rámci československej štátnosti. Bolo chybou, že viera vo všemohúcnosť organizačných zmien bola silnejšia ako triezve posudzovanie a rozumné riešenie národnostných problémov republiky. Roku 1938 došlo k novej prestavbe inštitúcií, teraz v záujme budovania tzv. samostatnej slovenskej štátnosti, pravda, s podobnými dôsledkami nereálneho preceňovania organizačných zmien.

Súčasne sa však ukázala aj ďalšia zákonnosť spoločenského vývoja: tradičné spoločenské meradlá hodnôt majú veľmi silnú životnosť, nedajú sa natrvalo potlačiť ani donucovaním a presadzujú sa napokon v adekvátnej intenzite v každej novej organizačnej forme spoločnosti.

To znamená, že ani v tzv. slovenskom štáte sa nepodarilo úplne zatlačiť vnútorný organicky vyrástly a svojrázny život Univerzity Komenského, ktorý sa zakladal na jej starých i nových tradíciách. Hlavné zásady univerzitnej organizácie a jej autonómneho života tak ako sa vytvárali v prvej ČSR - pravda, len pokiaľ neboli v rozpore so slovenským charakterom školy - s podporou učiteľského zboru sa podarilo vedeniu Univerzity Komenského zachovať aj proti zásahom vládnych miest.¹⁸⁾

Prenikavejšie revolučné inštitucionálne zmeny nastali po r. 1945, resp. po r. 1950. Zmenil sa spoločenský poriadok a zmenili sa v ňom ciele, štruktúra, funkcia vysokej školy, ba dočasne sa zmenila aj spoločenská váha inteligencie pri plnení úloh výstavby socializmu. Inštitúcie sa zmenili a zaviedli sa nové socialistické organizačné zásady, prevzali sa sovietske technické riešenia, ktorými sa zmenil vnútorný život a vyučovací proces školy s cieľom: vychovávať novú, socializmu oddanú inteligenciu. Ani v týchto nových revolučných pomeroch nevymizli tradičné spoločenské meradlá hodnôt českého a slovenského národa. V priebehu postupného prekonávania deformácií presadzujú sa aj v československej spoločnosti ako kritériá socialistického československého vývoja. V živote vysokých škôl sa uplatňujú v reformách vysokoškolského zákona, menovite v reforme učebných plánov, skúšobného poriadku, foriem výuky atď. V tomto reformnom úsilí silne účinkujú aj tradície tvorené na Univerzite Komenského po jej založení a trvalé prínosy jej učiteľov pre rozvoj vedy, školstva a kultúry na Slovensku.

18) M. V i e t o r, "Právnická fakulta UK", Zborník 1969, str. 225 a nasl.

DIE GRÜNDUNG DER KOMENSKÝ-UNIVERSITÄT

Martin Vietor

Zusammenfassung

Die Studie enthält die Bedingungen der Gründung und die Bewertung des Platzes der Komenský-Universität im System des tschechoslowakischen Hochschulwesens. Sie geht davon aus, dass die slowakische Nation nach ihrer Befreiung vor allem Schulen benötigte. Das Gerichtswesen forderte Juristen, und nicht weniger dringend war die Aufgabe der Schulung des slowakischen ärztlichen Nachwuchses. Ebenso konnte auch die Eröffnung der Philosophischen Fakultät nicht aufgeschoben werden. Die Verwirklichung des Gesetzes Nr. 375/1919 Slg. stiess aber auf wesentliche Hindernisse. Nach hartem Kampfe änderte das Ministerium für Schulwesen seine ablehnende Haltung, und im Oktober 1921 wurden die Juridische und die Philosophische Fakultät eröffnet, und i.J. 1923/1924 begann der Unterricht an der Medizinischen Fakultät. Trotz ungünstiger Umstände wurden die Voraussetzungen für eine schöpferische Arbeit des Professorenkollegiums der Komenský-Universität geschaffen.

Ferner befasst sich der Autor mit dem Studium der Traditionen der Komenský-Universität, insbesondere jener, die durch die Inkrafttretung der österreichischen, der Karlsuniversität angepassten Hochschulgesetze erneuert wurden. Der wichtigste, d. i. der menschliche Faktor der Hochschule ging von Ratschlägen von Absolventen der Karlsuniversität aus. Ihre Tätigkeit wies auch negative Elemente auf, aber im grossen und ganzen und vom Gesichtspunkt der fünfzigjährigen Entwicklung der Komenský-Universität treten vor allem objektive und dauernde Ergebnisse dieser Tätigkeit hervor.